

## บทที่ ๑

### บทนำ

#### ๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนา ถือเป็นศาสนาที่เชื่อในการพัฒนาจิตของมนุษย์เพื่อให้พบสันติสุขและมีชีวิตที่ดีงาม พระพุทธศาสนาจึงเป็นที่ยึดเหนี่ยวและที่พึ่งพิงทางจิตใจของชาวพุทธมาตลอดสองพันห้าร้อยกว่าปี ในการถ่ายทอดคำสอนของพระพุทธองค์ผ่านระยะเวลาอันยาวนานนี้ทำให้พัฒนาการในการตีความ อธิบายคำสอนของพระพุทธองค์จากสาวกและผู้รู้ จนเกิดขึ้นเป็นพระสูตรและนิกายต่าง ๆ จำนวนมาก

เหตุการณ์สำคัญที่ทำให้มีการแตกแยกออกเป็นนิกาย ปรากฏชัดหลังการสังคายนาครั้งที่ ๒ ซึ่ง “กระทำภายหลังที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วได้ ๑๐๐ ปี”<sup>๑</sup> โดยเป็นที่เชื่อกันว่าสาเหตุหลักที่ทำให้เกิดการแตกแยกจนเกิดนิกายในพระพุทธศาสนา เนื่องมาจากในคราวที่พระพุทธเจ้าใกล้เสด็จดับขันธปรินิพพาน พระองค์ได้ตรัสกับพระอานนท์ว่า “อานนท์เมื่อเราล่วงลับไป ถ้าสงฆ์ปรารภจะถือนสิกขาบทเล็กน้อยเสียบ้างก็ถือนได้”<sup>๒</sup> ซึ่งทำให้เกิดปัญหาว่า สิกขาบทไหนถือว่าเป็นสิกขาบทเล็กน้อย จึงทำให้พระภิกษุบางรูปไม่เห็นด้วย และไม่ยอมรับการสังคายนาที่ผ่านมา

ในการสังคายนาครั้งที่ ๒ นั้น (ประมาณ ๑๐๐ ปีหลังพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน) “ภิกษุกลุ่มหนึ่งเรียกว่า “มหาสังฆิกะ” ได้แยกตนออกไป ต่างหากจากกลุ่มที่พยายามอนุรักษ์ของเดิมที่ยืนยันไม่เปลี่ยนแปลงพระธรรมวินัยแม้เพียงเล็กน้อยซึ่งเรียกว่า “เถรวาท” การแยกตัวของ มหาสังฆิกะนี้ ได้ทำให้เกิดความแตกแยกในเรื่องหลักปฏิบัติของพระสงฆ์ หลังจากนั้น มหาสังฆิกะได้แยกกลุ่มนิกายย่อย ออกไปอีก ๑๘ นิกาย”<sup>๓</sup> ซึ่งต่อมามีการพุ่มพักพัฒนาจนก่อร่างสร้างตัวเป็นนิกายมหายาน

---

<sup>๑</sup> สุชีพ ปุญญานุภาพ, พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๘.

<sup>๒</sup> ที.ม. (ไทย), ๑๐/๒๑๖/๑๖๕.

<sup>๓</sup> อีรวาส บำเพ็ญบุญบารมี, พุทธศาสนานิกายมหายาน, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิเบญจนิกาย, ๒๕๔๘), หน้า ๓.

ต่อมาในปีพ.ศ. ๖๔๓ ด้วยการอุปถัมภ์ของพระเจ้ากนิษกะ<sup>๔</sup> ได้จัดให้มีการสังคายนาของฝ่ายมหายานขึ้นในอินเดียภาคเหนือ หลังจากนั้นพระเจ้ากนิษกะ ได้ส่งสมณทูตไปประกาศพระพุทธศาสนาในเอเชียกลาง จึงทำให้พระพุทธศาสนา แพร่หลายเติบโตเข้าไปยังประเทศจีน เกาหลี มองโกเลีย และญี่ปุ่น อันเป็นรากฐานสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาเติบโตของนิกายต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ซึ่งรวมถึงนิกายเซนในประเทศญี่ปุ่นด้วย

ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑ ซึ่งตรงกับช่วงเวลาของราชวงศ์ถัง (Tang) ในประเทศจีน และเป็นยุคสามอาณาจักรของเกาหลี (Three Kingdoms of Korea) ซึ่งนับว่าเป็นช่วงเวลาพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานเจริญอย่างยิ่งใน ๒ ประเทศมหาอำนาจในขณะนั้น เพื่อเป็นการสร้างสัมพันธมิตร อาณาจักรบักเจหรือปักเซ (Baekje / Paekche) ซึ่งเป็นหนึ่งในสามอาณาจักรของเกาหลี ได้ส่งพระพุทธรูป และคัมภีร์เข้ามาถวายพระเจ้าจักรพรรดิยาโมโตะ (Yamato) นับแต่นั้นสืบมาพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานได้พัฒนาเจริญเติบโตรวมถึงถูกกวาดล้างถึง ๒ ครั้งในประเทศญี่ปุ่น อย่างไรก็ตามหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ พระพุทธศาสนาในประเทศญี่ปุ่นได้รับการฟื้นฟูพัฒนา โดยเฉพาะพระพุทธศาสนานิกายเซน ซึ่งในปี พ.ศ. ๒๔๓๖ พระสำนักรินไซเซน ชื่อ โซเอน ชากุ (Soyen Shaku พ.ศ. ๒๔๐๒ – ๒๔๖๒) ได้เดินทางไปยัง ชิคาโกเพื่อปราศรัยในสภาศาสนาของโลก (the World's Parliament of Religions) ซึ่งถือเป็นการเผยแพร่พระพุทธศาสนานิกายรินไซเซนเข้าไปในโลกตะวันตกเป็นครั้งแรก หลังจากนั้นศิษย์ของท่าน ซึ่งได้แก่ ดร. ไดเซตซุ เทอิทาโร ซูซูกิ (Dr. Daisetsu Teitaro Suzuki) เนียวเง็น เซนซากิ (Nyogen Senzaki) และโซคัทชิ ชากุ (Sokatsu Shaku) ได้สานต่อการเผยแพร่รินไซเซนในโลกตะวันตกอย่างต่อเนื่อง จนรินไซเซนเป็นที่รู้จักแพร่หลายในโลกตะวันตก และมีผู้มีชื่อเสียงหลายท่านในโลกตะวันตกประยุกต์หลักการของนิกายเซนเข้ากับการดำเนินชีวิตและการทำธุรกิจจนประสบความสำเร็จ

ผู้มีชื่อเสียงระดับโลกชาวตะวันตกผู้หนึ่งคือ “สตีฟจ๊อบส์ (Steve Jobs) ได้ประกาศต่อสาธารณชนว่าเขาเป็นสาวก ศีลศาสนาพุทธนิกายเซน และยอมรับว่าเขามี อิทธิพลต่อชีวิตของเขา”<sup>๕</sup> โดยนำเอาปรัชญาเรื่องความเรียบง่ายจากเซนมาประยุกต์ใช้ในงาน ออกแบบนวัตกรรมตระกูลแอปเปิล ผลจากการนี้ ทำให้สาวกของแอปเปิลพากันหันมาศึกษา เซนเป็นการใหญ่<sup>๖</sup> ความแพร่หลายของเซนนี้ได้กระจายไปในหลายสาขาอาชีพ เช่นเซนในศิลปะการ พยาบาล (Zen in the Art of

<sup>๔</sup> สุชีพ ปุญญานุภาพ, พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๐.

<sup>๕</sup> วอลเตอร์ ไอแซคตัน, สตีฟจ๊อบส์, แปลโดย ณงลักษณ์ จารุวัฒน์, นุชนาฏ เนตรประเสริฐศรี, วิริยา สังขนิม, วิโรจน์ รุจิณากุล, อรยา เอี่ยมชื่น, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เนชั่นบุ๊คส์, ๒๕๕๔), หน้า ๕๕.

<sup>๖</sup> ว.วิชิตเมธี, ชาลันถั่ว, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (นนทบุรี: สำนักพิมพ์ปรมาณู, ๒๕๕๖), หน้า คำปรารภ ๑.

Nursing) เซนแห่งการตลาดโซเชียลมีเดีย (The Zen of Social Media Marketing) เซนแห่งการเดี่ยวไมโครโฟน (Zen and the Art of Stand-Up Comedy) จิตวิทยาเซนแบบกระชับสั้น (Zen Psychology In A Nutshell) หมากรุกเซน (Zen Chess) การตกแต่งภายในอย่างเซน (Zen Interiors)<sup>๗</sup>

ความแพร่หลาย ความนิยม และการประยุกต์ใช้หลักแนวคิดเซนในสาขาอาชีพต่าง ๆ นี้ ทำให้มีการตีความและการอ้างอิงของเซน ผิดเพี้ยนไปจากจุดมุ่งหมายดั้งเดิม ซึ่งเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตบำเพ็ญจิตเพื่อให้ถึงพุทธภาวะ หรือ ที่นิยมเรียกว่า ซาโตริ(Satori) ประเด็นที่อาจทำให้ผู้ที่ไม่ได้ศึกษาเซนอย่างลึกซึ้งกล้าตีความ หรืออธิบายความไปตามความคิดของตนเองอย่างกว้างขวาง น่าจะมาจากคาถาประจำนิกายที่ว่า

“ถ่ายทอดพิเศษนอกเหนือคัมภีร์

ไม่อาศัยคำพูดและตัวอักษร

ชี้ตรงไปยังจิตของมนุษย์

รู้แจ้งภายในธรรมชาติของตัวเอง”<sup>๘</sup>

เป็นที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่งว่าด้วยเหตุใดพระพุทธรูปศาสนานิกายเซน อันเป็นนิกายย่อย ของพระพุทธรูปศาสนานิกายมหายาน ซึ่งมีต้นกำเนิดจากอินเดีย เผยแพร่เข้าสู่จีน แต่กลับมาเจริญอย่างมากในประเทศญี่ปุ่น และด้วยเหตุใดพระพุทธรูปศาสนานิกายเซนในญี่ปุ่นเองจึงยังแบ่งย่อยออกไปอีก ๒ สำนักใหญ่ คือ รินไซ (สำนักฉัปปลัน – Sudden School) และ โซโดะ (สำนักเชิงช้า –Gradual Enlightenment School) ซึ่งทั้งสองสำนักนี้มีหลักการฝึกฝนที่แตกต่างกัน แต่มีจุดมุ่งหมายเดียวกัน คือ ซาโตริ

ในการวิจัยครั้งนี้ จะเน้นศึกษาเฉพาะเรื่องวิธีการบรรลุธรรมแบบฉัปปลันแบบของสำนักรินไซเท่านั้น เนื่องจากสำนักรินไซ หรือสำนักฉัปปลันนี้มีแนวคิดและวิธีการในการกระตุ้นและพัฒนาจิต ที่มีเอกลักษณ์ชัดเจน เช่นการตี การใช้เสียงดัง อีกทั้งยังมีการถ่ายทอดคำสอนที่แปลกออกไปจากที่เราคุ้นเคยจากพระพุทธรูปศาสนาเถรวาท นอกจากนี้ยังสอนให้เพิกถอนทวิตรศนะ (Dualistics เช่น ดี-ชั่ว มีดี-สว่าง) เพราะเชื่อว่าการมีทวิตรศนะเช่นนั้นจะเป็นอุปสรรคในการกระตุ้นเร่งเร้าให้เราสามารถแลเห็นตรงเข้าไปในความเป็นจริงตามที่เป็นอย่างอยู่<sup>๙</sup>

<sup>๗</sup> ดังตฤณ, เซนในการทำงานอย่างเซียน, (สำนักพิมพ์ฮาวฟาร์๒๕๕๖), หน้า๑๗.

<sup>๘</sup> Stephen Batchelor, The Awakening of the West, (Berkeley, 1994), p.212.

<sup>๙</sup> เซนโค ชิบายามะ, ดอกไม้ไม่จ้านรงค์, แปลโดย พงนา จันทรสันติ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๕๖), คำนำ หน้า ๓๒.

ด้วยเหตุเหล่านี้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจใคร่ศึกษา พัฒนาการและแนวคิดในการฝึกอบรมเพื่อการบรรลุธรรมแบบฉับพลันของ พระพุทธศาสนานิกายเซนสำนักรินไซหรือสำนักฉับพลัน (Sudden School) ตามวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งไว้ ทั้งนี้เพื่อให้เป็นแนวทางในการปฏิบัติ และประยุกต์ใช้กับชีวิตประจำวัน รวมถึงการศึกษาเพิ่มเติม สำหรับผู้ที่มีความสนใจต่อไป

## ๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาพัฒนาการของพระพุทธศาสนานิกายเซน สำนักรินไซ
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนานิกายเซน
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาวิเคราะห์การบรรลุธรรมแบบฉับพลันในพระพุทธศาสนานิกายเซนสำนักรินไซ

## ๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ กำเนิดและพัฒนาการของพระพุทธศาสนานิกายเซน สำนักรินไซ เป็นมาอย่างไร
- ๑.๓.๒ การบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนานิกายเซน เป็นอย่างไรบ้าง
- ๑.๓.๓ การบรรลุธรรมแบบฉับพลันของพระพุทธศาสนานิกายเซนสำนักรินไซ มีลักษณะหรือวิธีการจำเพาะอย่างไรบ้าง

## ๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

### ๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยมุ่งศึกษาแนวคิดและวิธีการบรรลุธรรมแบบฉับพลันของพระพุทธศาสนานิกายเซน สำนักรินไซ (Rinzai Sudden School) อย่างไรก็ดีเพื่อให้เนื้อหาครบถ้วน การวิจัยนี้จะศึกษาถึงกำเนิดและพัฒนาการของพระพุทธศาสนานิกายเซนที่เกิดขึ้นในประเทศอินเดีย พัฒนาเติบโตในประเทศจีน แต่กลับแพร่หลายอย่างมากในประเทศญี่ปุ่น ทั้งนี้ให้เห็น ภาพรวมและบริบทที่สำคัญในแต่ละยุคสมัย รวมทั้งจะได้ศึกษาแนวคิดและวิธีการในการบรรลุธรรม ของพระพุทธศาสนานิกายเซนสำนักอื่นไว้โดยสังเขปในการวิจัยครั้งนี้

### ๑.๔.๒ ขอบเขตด้านเอกสาร

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ตามหัวข้อที่ได้นำเสนอ ผู้วิจัยจะศึกษาจากเอกสารเชิงวิชาการที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนานิกายเซน สำนักรินไซ ซึ่งมีเอกสารที่สำคัญได้แก่ สูตรของเว่ยหล่าง (Platform Sutra) คำสอนของฮวงโป (The Zen Teaching

of Huang Po) และบันทึกของรินไซ (The Record of Linji) รวมทั้งคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ อรรถกถา ฎีกา และเอกสารตำราวิชาการด้าน พระพุทธศาสนา ตำราวิชาการจากคณาจารย์ต่าง ๆ พร้อมทั้งหนังสือ บทความ นิติสาร และงานวิจัย อื่นที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้

## ๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

**๑.๕.๑ การบรรลุลหุธรรม** หมายถึง การบรรลุสมรรถผล ตั้งแต่พระโสดาบันจนถึงพระอรหันต์ ตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาหรือการเข้าถึงภาวะซาโตริ (Satori) ตามหลักของพระพุทธศาสนา นิกายเซน สำนักรินไซ (Rinzai Zen)

**๑.๕.๒ การบรรลุลหุธรรมแบบฉับพลัน** หมายถึง การบรรลุซาโตริ (Satori) ตามคำสอนของ พระพุทธศาสนานิกายเซนนั่นคือ ภาวะรู้แจ้งซึ่งเป็นภาวะที่บุคคลสามารถทำลาย อวิชชา ตัณหา อุปาทาน แล้วกลับเข้าสู่พุทธภาวะ (Buddhahood or Buddha Nature) ซึ่งในการวิจัยนี้หมายถึง การบรรลุซาโตริ แบบฉับพลัน (Sudden School) ตามแนวทางของสำนักรินไซเท่านั้น

**๑.๕.๓ นิกายเซน** หมายถึงนิกายของพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานนิกายหนึ่งที่มีจุดเริ่มต้นใน อินเดียและแผ่ขยายไปสู่ประเทศจีนโดยพระโพธิธรรม (ตี้ม้อ) และได้เจริญเต็มที่ในประเทศญี่ปุ่นเป็น นิกายที่เชื่อมั่นในพุทธภาวะที่มีเท่าเทียมกันในมนุษย์ทุกคน การเข้าถึงภาวะดังกล่าวนี้ต้องได้รับการ ฝึกฝนจิตและพัฒนาวิธีการดำเนินชีวิตตลอดจนทัศนคติให้เข้าถึงภาวะรู้แจ้ง หรือที่เรียกว่าซาโตริ (Satori)

**๑.๕.๔ สำนักรินไซ (Rinzai School)** หมายถึงสำนักเรียนศึกษาพระพุทธศาสนานิกาย เซน ซึ่งได้รับการถ่ายทอดโดยท่าน ลินจี (Linji) ในประเทศจีน และนำเข้ามาเผยแพร่ในประเทศญี่ปุ่น โดยท่านเออิไซ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๗ (Eisai พ.ศ.๑๖๘๔ – ๑๗๕๖) แนวการสอนหลักมาจากการปฏิบัติเน้นไปที่การบรรลุลหุธรรมแบบฉับพลัน

## ๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

### ๑.๖.๑ หนังสือ

๑) สูตรของเว่ยหลาง (Platform Sutra) ท่านเว่ยหลาง หรือท่านฮุ่ยเน้ง หรือที่ชาวญี่ปุ่น เรียกว่า เอโนะ (Eno) เป็นพระสังฆปริณายกองค์ที่หก (นับแบบจีน) ผู้ให้กำเนิดนิกาย “ฉับพลัน” (Sudden Enlightenment) ซึ่งมีชีวิตอยู่ในช่วง พ.ศ. ๑๑๘๑ – ๑๒๕๖ ซึ่งคือสมัยราชวงศ์ถัง (Tang) ของประเทศจีน โดยปกติตามคัมภีร์ฝ่ายจีนการจะเรียกว่า “สูตร” นั้น ต้องเป็นธรรมเทศนาที่ พระพุทธเจ้าตรัสเอง หรือที่พระโพธิสัตว์องค์สำคัญ ๆ ตรัสเท่านั้น จึงแสดงให้เห็นได้ว่าสูตรของเว่ย

หลวงนี้เป็นคัมภีร์ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งคัมภีร์หนึ่ง พระพุทธทาสภิกขุเป็นผู้แปลพระสูตรนี้สู่ภาษาไทยจากฉบับภาษาอังกฤษ (ซึ่งแปลจากภาษาจีนต้นฉบับโดย มร. ว่อง มู ล่ำ) คัมภีร์นี้เป็นการบันทึกคำสอนของท่านสังฆปริณายกองค์ที่หกนี้ นับเริ่มแต่ประวัติของท่านเอง จนถึงคำสอนสำคัญในวาระที่แสดงธรรมต่าง ๆ ท่านสอนว่า “ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นอาการแสดงออกของจิตนี้ กรรมดีกรรมชั่วเป็นเพียงผลของความคิดดีและคิดชั่วตามลำดับ ฉะนั้นภายในจิตเดิมแท้ (Essence of Mind) สิ่งทุกสิ่งย่อมบริสุทธิ์จริงแท้”<sup>๑๐</sup> คำสอนของท่านจึงเน้นให้ “ตัดขาดจากการข้องแวะกับรูปธรรมนับตั้งแต่ตำราไปจนถึงบุญกุศลหรือสวรรค์”<sup>๑๑</sup> แต่ควรพึงสังเกตคุณธรรมชาติของจิตตนเอง หรือที่ท่านเรียกว่าจิตเดิมแท้ โดยไม่ต้องแสวงหาการบรรลุที่ใดเพราะโพธิหรือพุทธภาวะ (Buddhahood) มีอยู่ในใจของเราเอง ความรู้ต่าง ๆ ที่ได้เรียนรู้มาถือเป็นอวิชชาอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดการยึดติด ความจริงแท้ไม่เป็นของคู่หรือทวิลักษณ์ (Duality) จึงไม่มีดี-ชั่ว ขาว-ดำ หรือ มี-สว่าง ความจริงแท้ก็คือความว่าง (Emptiness) หรือตถตา (ความเป็นเช่นนั้นเอง - Suchness) ท่านสอนให้กำจัดความคิดแบบทวิลักษณ์ ซึ่งห่อหุ้มพัวพันจิตไว้จนไม่สามารถเห็นจิตเดิมแท้ได้ เพื่อให้สามารถมองเห็นความว่างภายในจิตซึ่งบริสุทธิ์สว่างไสว

๒) คำสอนของฮวงโป (The Zen Teaching of Huang Po) เป็นหนังสือที่ พระพุทธทาสได้แปลจากหนังสือภาษาอังกฤษที่ Mr. John Bolfeld ได้แปลไว้จากต้นฉบับภาษาจีน แบ่งออกเป็น ๓ ภาคคือ ภาคที่ ๑ บันทึกชินเซาเป็นการรวบรวมบันทึกคำสอนและคำสนทนาระหว่างท่านเป่ย์ฮุ่ย (Pei Hsu) กับท่านครูบาฮวงโปในขณะที่ท่านพักอยู่ในเมืองชินเซา (Chun Chou) ภาคที่ ๒ บันทึกวานลิง เป็นการประมวลคำสนทนา คำสอนและเรื่องเบ็ดเตล็ด ซึ่งบันทึกไว้โดยท่าน เป่ย์ฮุ่ยในขณะที่ท่านดำรงตำแหน่งข้าหลวงแห่งเมืองวานลิง ภาคที่ ๓ ภาคปกิณกะ เป็นบันทึกคำสอนคำสนทนาในเรื่องทั่ว ๆ ไปของครูบาฮวงโปที่ถูกบันทึกไว้ คำสอนหรือคำสนทนาที่สำคัญทั้ง ๓ ภาค ท่านฮวงโปเน้นให้ละการยึดติดแม้ในพระธรรมของพระพุทธองค์ หยุดการคิดวิเคราะห์แบบตรรกะหรือการคิดแบบทวิคติ (Dualistics) ทั้งนี้เพื่อให้จิตหนึ่ง (One Mind) หรือจิตเดิมแท้ ที่อยู่ในมนุษย์ทุกคนปรากฏการจะบรรลุธรรมได้นั้นไม่ต้องไปค้นหาสิ่งใดจากภายนอกกายของเรา หากสามารถพิจารณาเข้าใจและยอมรับธรรมชาติของกายใจของเราเท่านั้นจึงจะเป็นหนทางแห่งการเข้าถึงจิตหนึ่ง ซึ่งก็คือการบรรลุธรรมนั่นเอง

๓) เอี่ยมการ์ด ชเลอเกล (IrmgardSchloegl) รวบรวม บันทึกของท่านรินไซ (Rinzai) ไว้ในหนังสือ “The Zen Teaching of Rinzai” ซึ่ง จงชัย เจนหัตถการกิจ ได้นำมาแปลไว้โดยใช้ชื่อ

<sup>๑๐</sup> ว่อง มู ล่ำ, **สูตรของเว่ยหล่าง (Platform Sutra)**, แปลโดย พระพุทธทาสภิกขุ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๓), หน้า ๑๐๘.

<sup>๑๑</sup> เล่มเดียวกัน หน้า ๑๑๔.

หนังสือว่า “บันทึกของรินไซ”<sup>๑๒</sup> ซึ่งเป็นบันทึกคำสอนและเหตุการณ์ที่ติดต่อกันบ้าง ไม่ติดต่อกันบ้าง บางตอนก็จบในตัวเอง ซึ่งแบ่งออกเป็น ๓ ตอน ตอนที่ ๑ กล่าวถึงแก่นคำสอนของรินไซ ตอนที่ ๒ เป็นช่วงที่รินไซจาริกไปพบปะบุคคลต่าง ๆ และเผยแพร่ธรรมด้วยวิธีการของท่านเอง ตอนที่ ๓ เป็นช่วงที่ท่านรินไซเข้ามาศึกษาธรรมกับท่าน โอบากุ หรือท่านฮวงโป ที่เราคันเคย จนถึงบั้นปลายชีวิตของท่าน ในวิธีการสอนของท่านรินไซ ซึ่งขึ้นชื่อว่าดุร้ายและตรงไปตรงมามากที่สุด เมื่อท่านได้ทวาดหรือเขียนศิษย์ ท่านก็สามารถทำลายความยึดมั่นในความคิดต่าง ๆ ของศิษย์ได้ ศิษย์ของท่านรินไซ คันเคยกับการเงี้ยวไม่ขึ้นจดจำของท่าน นี่ถือเป็นตัวอย่างวิธีการสอนอย่างหนึ่งซึ่งถือว่าเป็นอุบายที่ดี เพื่อให้ศิษย์หลุดออกจากการรังรัดของความพึงพอใจต่าง ๆ และในบันทึกของท่าน ท่านได้พูดไว้อย่างชัดเจน เด็ดขาด และฉับพลัน

๔) เซนโค ชิบายามะ (ซูมิโกะ คุโตะ แปลจากภาษาญี่ปุ่นเป็นอังกฤษ พงนา จันทรสันติ แปลเป็นภาษาไทย) ซึ่งเป็นอาจารย์เซนคนสำคัญในวงการเซนของญี่ปุ่น ได้เขียนไว้ในหนังสือเรื่อง “ดอกไม้ไม่จำรรค์”<sup>๑๓</sup> (A Flower Does Not Talk) ท่านได้บอกเล่าถึงความเป็น “เซน” ว่ามีคุณลักษณะ ๔ ประการ คือ ๑) เน้นการถ่ายทอดนอกคัมภีร์ ๒) ไม่ยึดติดกับตัวอักษร ๓) จิตตรงเข้าสู่จิต ๔) เข้าถึงพุทธภาวะโดยการมองธรรมชาติแห่งตนทั้ง ๔ อย่างนี้มีมรรควิธีแห่งเซนนำไปสู่สังฆธรรมแห่ง ธรรมชาติที่แท้การเข้าถึงสังฆธรรมดังกล่าวด้วยวิธีธรรมชาติ และวิถีทางประหลาดๆ ต่างกันไป ตาม เอกลักษณะของอาจารย์ผู้ถ่ายทอดผู้ที่ จะเข้ารับการฝึกฝนต้องยึดถือหลัก ๓ ข้อ คือ ๑) ต้องมีศรัทธามั่น และตั้งใจมั่นคงที่จะรับการฝึกฝน ๒) จะต้องมีความมุ่งมั่นอย่างแน่วแน่ที่จะยอมทนต่อวินัยอันเคร่งครัด ๓) จะต้องมีความปริศนา – ความสงสัยทางวิญญาณซึ่งจะก่อให้เกิดปัญญาที่เป็นเครื่องนำไปสู่สังฆะเซน แบ่งออกเป็นโซโตเซน และรินไซเซนทั้งวิธีการและการฝึกหัดอาจแตกต่างกันออกไปวิธีการฝึกฝนจึงต้องฝึกเพื่อให้ทนรับความยากลำบากและไม่หลงใหลไปกับสิ่งทั้งหลาย ที่ถือว่าเป็นทางลัดจนบางครั้งดูเหมือนจะก้าวร้าว โหดร้ายแต่ก็เป็นการปฏิบัติต่อระบบความคิดดั้งเดิมที่สืบต่อกันมา

นอกจากนั้นหนังสือได้แสดงถึงบทเพลงของชาเซนและภาพวาดของเซนซึ่งเป็นผลงานของท่านฮาคุอิน – อาจารย์เซนชาวญี่ปุ่น ผู้มีชื่อเสียงอีกทั้งยังได้รับการยกย่องให้เป็น “ครูจอมปราชญ์ในรอบ ๕๐๐ ปี ” และ “ มหาสังฆราชาผู้พันพูเซน ” ดังที่บางท่านอาจเคยเห็นผลงานของท่านฮาคุอิน

<sup>๑๒</sup> เอียนมาร์ค ซเลอเกิล, **บันทึกของรินไซ**, แปลโดย จงชัย เจนหัตถการกิจ, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๐).

<sup>๑๓</sup> เซนโค ชิบายามะ, **ดอกไม้ไม่จำรรค์**, แปลโดย พงนา จันทรสันติ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๕๖).

ใน หนังสือคำสอนของท่านพุทธทาสภพาวาด บทกวี และคำบรรยาย ล้วนแสดงออกถึงจิตวิญญาณแห่ง เซนอันล้ำลึก

๕) รศ. ดร. สมภาร พรหมทา ได้ใช้ความพยายามที่จะใช้กรอบความคิดของเถรวาทเพื่อวิเคราะห์แนวคิดของพระพุทธศาสนานิกายเซน ในหนังสือ “พุทธศาสนานิกายเซน การศึกษาเชิงวิเคราะห์”<sup>๑๔</sup> มุ่งเน้นการวิเคราะห์ในสามประเด็นหลัก คือ ๑) ความคิดเรื่องโลกและชีวิตในทัศนะของเซน เซนไม่เห็นด้วยกับการวิเคราะห์หรือทอนสิ่งต่าง ๆ ลงไปเป็นหน่วยย่อย และเชื่อว่าสิ่งทั้งปวงในจักรวาลนี้ไม่สามารถแยกออกจากกัน เป็นจิต เจตสิก รูป และนิพพาน อย่างเช่นในคัมภีร์ฝ่ายอภิรรมของเถรวาทได้ การแบ่งเช่นนี้เป็นได้ในความนึกคิดเท่านั้น การพยายามแยกทอนสิ่งนั้นๆจะทำให้เรามองไม่เห็นสิ่งต่างๆ ตามที่เป็นจริง ๒) เซนกับการถ่ายทอดธรรมโดยไม่ผ่านคัมภีร์ – เซนเชื่อว่าตำราหรือคัมภีร์กับธรรมที่แท้จริงเป็นคนละเรื่องกัน เมื่อใดที่เราให้ความสนใจคัมภีร์ ก็คือการสนใจศึกษาหลักธรรมในแง่ปริยัติมากกว่าการปฏิบัติ เมื่อนั้นคัมภีร์หรือตำรานั้นเองจะกลายมาเป็นสิ่งบดบังตัวธรรมที่แท้ นอกจากนี้ ภาษาหรืออักษรมีข้อจำกัดในการถ่ายทอดธรรม ซึ่งก็คือประสบการณ์อันมีผลก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในชีวิตนั้น ไม่สามารถถ่ายทอดให้กันทางคำพูดหรือตัวหนังสือได้อย่างสมบูรณ์ ๓) เซนกับตรรกวิทยา–มีคนอ้างว่าเซนปฏิเสธตรรกวิทยาเนื่องจากท่าทีในการพูด เขียน และกระทำแบบเซนค่อนข้างแปลกประหลาดในความรู้สึกของคนทั่วไป แต่เมื่อวิเคราะห์ดูให้ลึกลงไปแล้วกลับพบว่าความไม่มีเหตุผลที่ปรากฏเป็นเพียงวิธีการเท่านั้น ไม่ใช่จุดหมาย จุดหมายของเซนไม่ใช่การทำลายระบบเหตุผล หากแต่คือความมีเหตุผล ความไร้เหตุผลเป็นเพียงกลวิธีสำหรับนำไปสู่ความมีเหตุผลเท่านั้น

๖) ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้เขียนถึง ‘เซน’ ในหลายมิติ ในหนังสือชื่อ “นิกายเซน”<sup>๑๕</sup> ท่านเชื่อว่าที่เซนมีที่ท่าดุเดือดนั้นเพราะต้องการจะทำลายสังขาร ทำลายอัตตาให้หมดไป ท่านเห็นว่าโทสะเป็นปฏิกาคของปัญญา โทสะไม่เอื้อเพื่อชีวิตสัตว์ ปัญญานั้นไม่เอื้อเพื่อสังขาร เซนจึงต้องการทำให้คนแข็ง แม้จิตจะว่างหรือไม่ว่าง ก็ไม่โอนเอนตามไป ท่านยืนยันว่าหัวใจของเซนก็เหมือนกับศาสนาพุทธนิกายอื่นหรือสัทธีอื่น ได้แก่ การตรัสรู้ หรืออนุตรสัมโพธิญาณ แต่ของเซนนั้นเรียกว่า ‘ชาโตริ’ หมายถึงการได้ตรัสรู้ใหม่เกี่ยวกับชีวิตและสิ่งทั้งปวง การจะเข้าถึงภาวะชาโตรินั้นต้องผ่านฉนวนเป็นเครื่องมือเท่านั้น แม้เซนจะสอนให้คนใช้ชีวิตตามปกติ แต่ขณะเดียวกันการใช้ชีวิตทุกทางต้องเป็นไปเพื่ออริยสัจ คือใช้ชีวิตให้อยู่ในอริยมรรคตามแนวของเถรวาท

<sup>๑๔</sup> สมภาร พรหมทา, พุทธศาสนานิกายเซน การศึกษาเชิงวิเคราะห์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖).

<sup>๑๕</sup> คึกฤทธิ์ ปราโมช, นิกายเซน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๔).

๗) สมภาร พรหมทา ได้แบ่งเนื้อหาของพระพุทธศาสนา มหายาน ออกเป็น ๒ ภาค ในหนังสือเรื่อง “พุทธศาสนา มหายาน นิกายหลัก”<sup>๑๖</sup> โดยภาคแรกว่าด้วยมหายานที่มีต้นกำเนิดในอินเดีย ซึ่งหมายถึงนิกายมหายิกะ และโยคจาร ภาคที่สองว่าด้วยมหายานที่มีต้นกำเนิดในจีน อันได้แก่นิกาย สุขาวดี และ เซน ในภาพรวมหนังสือนี้ได้ชี้ให้เห็นว่า มหายานกับเถรวาทมีหลักปฏิบัติที่แตกต่างกันในเรื่องพุทธัตนะ กล่าวคือชาวพุทธเถรวาทเชื่อว่าพระพุทธเจ้าที่เป็นบุคคลนั้นไม่มีอีกแล้ว แต่ชาวมหายานเชื่อว่า พระพุทธเจ้าสถิตะเสด็จดับขันธเข้าสู่ปรินิพพานนั้นคือนิรมาณกายย้อนกลับคืนสู่ภาวะของสัมโพคณีกายอีกครั้งหนึ่ง

อาจกล่าวได้ว่านิกายย่อยของมหายานที่สำคัญคือสี่นิกายได้แก่ มหายิกะ โยคจาร สุขาวดี และเซน เพราะมีแนวความคิดเป็นของตนเองค่อนข้างชัดเจน แม้จะมีการแตกนิกายย่อยในมหายานจำนวนมาก มหายานเคยมีแนวความคิดที่เป็นเอกภาพอยู่ช่วงหนึ่งคือระหว่างพุทธศตวรรษที่ห้าถึงเจ็ด ในช่วงนี้มีวรรณกรรมของฝ่ายมหายานจำนวนหนึ่งเกิดขึ้น และวรรณกรรมเหล่านี้ได้รวบรวมแนวความคิดของทั้งสี่นิกายทั้งหมดเอาไว้ด้วยกัน วรรณกรรมเหล่านี้ได้แก่ มหายานศรัทธาปาทศาสตร์ วิมลเกียรตินิรเทศสูตร สัทธรรมปุณฑริกสูตร

๘) วคิน อินทสระ ได้เขียนหนังสือ “สาระสำคัญแห่ง พุทธปรัชญา มหายาน”<sup>๑๗</sup> ซึ่งได้อธิบาย ความหมาย กำเนิด ของมหายาน รวมถึงความแตกต่างกับเถรวาท หลักธรรมสำคัญ และปรัชญาที่สำคัญ ท่านวิเคราะห์ว่า เมื่อก้าวทางด้านปรัชญาแล้วก็มี ๒ สายใหญ่คือ ๑) สายศูนยตวาท ซึ่งมีทรรศนะว่า สิ่งทั้งปวงเป็นของสูญ หรือสภาพว่างเปล่า สิ่งที่มีอยู่ล้วนเป็นสมมติบัญญัติ ท่านนาครชุนเป็นผู้ประกาศปรัชญาสายนี้ และ ๒) สายอัสติวาท แบ่งเป็น ๒ สาย สายแรกเรียก สายจิตตภูตตถตา มีทรรศนะว่าโลกมีมูลการณ์ (The First Cause) คือจิตตสากลที่ครอบงำอยู่ทั่วไป เรียกว่า พุทธภาวะบ้าง ธรรมกายบ้าง ตถาคตคัพพะบ้าง จิตตสากลนี้มีลักษณะเหมือนพระเจ้า (God) ส่วนสายที่สอง วิชญาณวาท ไม่ยอมรับจิตตสากลของจิตตภูตตถตา และไม่ยอมรับว่าสิ่งทั้งปวงเป็น ของสูญของศูนยตวาท แต่เห็นว่าจิตเกิดดับ โดยสภาพ แต่มีสันตติ (Continuity) คอยเชื่อมโยงอยู่ปรากฏการณ์ทั้งหลายเป็นภาพสะท้อนของจิตหรืออภิปรัชญา ซึ่ง เป็นสิ่งที่มิใช่และเป็นสิ่งเดียวที่แท้จริง สิ่งภายนอกต่าง ๆ ที่รับรู้ด้วยอายตนะนั้นเป็นเพียง ideas in the mind สิ่งภายนอกเหล่านั้นไม่จริงเลย

<sup>๑๖</sup> สมภาร พรหมทา, พุทธศาสนา มหายาน นิกายหลัก, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐).

<sup>๑๗</sup> วคิน อินทสระ, สาระสำคัญแห่ง พุทธปรัชญา มหายาน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๙).

๙) ชุนริว ชูซูกิ ได้เขียนหนังสือ “Zen Mind : Beginner’s Mind” ซึ่ง นรา สลักโรจน์ ได้แปลเป็นภาษาไทยและให้ชื่อว่า “จิตใหม่หัวใจเซน”<sup>๑๘</sup> แนวคิดหลักในหนังสือเล่มนี้แบ่งเป็นสามภาค คือ ภาคที่หนึ่ง-การปฏิบัติที่ถูกต้อง (การปฏิบัติซาเซน) ได้แนะนำถึงท่วงท่า การหายใจ การควบคุม ที่สำคัญคือโน้มน้าวให้เห็นว่า ทวิภาวะ (Dualistic) เป็นอุปสรรคของการเข้าถึง “จิตดั้งเดิม” ภาคที่สอง-ทัศนคติที่ถูกต้อง คือต้องมีความเชื่ออย่างแรงกล้าในธรรมชาติดั้งเดิม หรือ จิตดั้งเดิม ว่ามีอยู่ในทุกคน ต้องมีความแน่วแน่ว่าซาเซนเท่านั้นที่จะทำให้บรรลุพุทธภาวะที่มีอยู่ในตัวเรา ทั้งยังสร้างกำลังใจให้การทำซาเซนซ้ำแล้วซ้ำอีกเป็นเรื่องไม่ยาก จนถึงขั้นนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ภาคที่สาม-ความเข้าใจที่ถูกต้อง คือต้องไม่ใช่ความเข้าใจในเชิงปัญญาเท่านั้น ความเข้าใจที่แท้จริงต้องลงมือปฏิบัติเพราะประสบการณ์ไม่อาจอธิบายกันได้ด้วยการสื่อสารเท่าที่มีอยู่ในปัจจุบัน อธิบายถึงจิตวิญญาณเซนดั้งเดิมคือการยอมรับถึงสัจธรรม ไม่ยึดติดแม้แต่การเข้าถึงซาโตริ ฝึกให้มองโลกในแง่บวก เชื่อว่าใจที่พร้อมนั่นเองจะทำให้เกิดปัญญา การตระหนักถึงจิตอันบริสุทธิ์ท่ามกลางภาพลวงตาก็คือการปฏิบัติ การพยายามขับไล่ภาพลวงตาออกไป รังแต่จะทำให้มันชัดเจนขึ้นหนักขึ้น ให้เราเพียงพูดว่า “โอ...นี่คือภาพลวงตา” แล้วก็ไม่ต้องไปสนใจมัน

๑๐) รศ. ดร.บุรุษชัย จงกลณี สะท้อนแนวคิดไว้ในหนังสือ “เซน...ปฏิบัติ : นิกายเซน”<sup>๑๙</sup> โดยมีจุดประสงค์ที่จะนำเรื่องราวเกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติธรรมอย่างเซน มาเสนอให้ผู้สนใจในการศึกษาปฏิบัติ โดยมีทั้งส่วนที่อธิบายหลักธรรมโดยตรง เช่น เรื่องจิตเดิมแท้ (Essence of Mind) ของท่านเว่ยหลาง จิตหนึ่ง (One Mind) ของท่านฮวงโป ตถตา ส่วนที่เป็นปริศนาธรรม หรือ โกอาณที่ปรากฏในคัมภีร์คำสอนในฝ่ายเซน ส่วนที่เป็นนิทานเซน รวมถึงส่วนที่เป็นการถ่ายทอดธรรมแบบแปลก ๆ เช่น แบบตะโกน เป็นต้น

### ๑.๖.๒ วิทยานิพนธ์ และสารนิพนธ์

๑) พระมหาอำนาจ อานนโท (จันทร์เปล่ง) ได้วิเคราะห์ เรื่อง “การบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท”<sup>๒๐</sup> พบว่า สภาวะของการบรรลุธรรมและช่วงจังหวะในการบรรลุธรรมนั้น มีความแตกต่างกัน แล้วแต่ประสบการณ์และภูมิหลังของแต่ละบุคคล แต่ที่เหมือนกัน คือ เมื่อถึงจุดสุดท้ายของการบรรลุธรรม ทุกคนล้วนมองเห็นความจริงของสรรพสิ่งว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่มีตัวตน ไม่ควรยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นเราเป็นของเรา ทุกสิ่งเป็นไปตามเหตุปัจจัย ไม่มีใครบังคับบัญชาได้

<sup>๑๘</sup> ชุนริว ชูซูกิ, *จิตใหม่หัวใจเซน*, แปลโดย นรา สลักโรจน์, (นนทบุรี: สำนักพิมพ์ปารณ, ๒๕๕๗).

<sup>๑๙</sup> บุรุษชัย จงกลณี, *เซน...ปฏิบัติ นิกายเซน*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ประกายเพชร, ๒๕๕๐).

<sup>๒๐</sup> พระมหาอำนาจ อานนโท (จันทร์เปล่ง), “ศึกษาการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒).

๒) พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร (พรณ) ได้ศึกษาวิเคราะห์เรื่อง “จิตบริสุทธิ์โดยธรรมชาติ : ในทัศนะของเถรวาทกับมหายาน”<sup>๒๑</sup> พบว่าเรื่องจิตบริสุทธิ์โดยธรรมชาติส่วนมากจะเข้าใจว่าเป็นแนวคิดของฝ่ายมหายานล้วนๆ ซึ่งมีผู้พยายามนำมาอธิบายปะปนคำสอนเถรวาท ครั้งหนึ่งอาจารย์เสถียร โพธิ์นันทะ แสดงปาฐกถาว่าแนวคิดเรื่องจิตบริสุทธิ์เป็นของนิกายมหาสังฆิกะที่เกิดขึ้นในช่วงหลังสังคายนาครั้งที่ ๒ แล้วพัฒนามาในสายมหายาน เถรวาทไม่เคยใช้คำว่า “บริสุทธิ์” กับจิตของปุถุชนทั่วไป อย่างมากก็ใช้เพียงแค่คำว่า “ประภัสสร” ซึ่งหมายถึงจิตผุดผ่องในยามที่กิเลสชนิดละเอียดอ่อนหรืออนุสัยกิเลสยังไม่ฟุ้งขึ้นมาทำงาน หรือหมายถึงจิตผุดผ่องของจิตผู้ได้ฌานสมาบัติ เพราะนิรวันระงับไปเท่านั้น เหตุที่อาจารย์เสถียรมีทัศนะอย่างนี้ เพราะเกรงว่าถ้าใช้คำว่าจิตบริสุทธิ์กับคนที่ยังไม่หมดกิเลส จะไปขัดแย้งกับแนวคิดเรื่องอนุสัยกิเลสที่นอนเนื่องย่นพัวพันอยู่ในจิตตลอดเวลา ดังนั้นจิตบริสุทธิ์จึงควรใช้กับจิตพระอรหันต์เท่านั้น ในบทความนี้เรื่องจิตบริสุทธิ์โดยธรรมชาติน่าจะเป็นแนวคิดที่ได้รับการยอมรับทั้งในฝ่ายเถรวาทและมหายาน ความขัดแย้งระหว่างนิกายมหาสังฆิกะกับเถรวาทไม่น่าจะเกี่ยวกับเรื่องจิตบริสุทธิ์โดยธรรมชาติและการใช้คำว่า “บริสุทธิ์” กับจิตของปุถุชนทั่วไปก็ไม่น่าจะขัดแย้งเรื่องอนุสัยกิเลสที่ย่นพัวพันอยู่ในจิตตลอดเวลา

๓) พระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุโท) ได้ทำสารนิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์มรรควิธีแห่งโกอาณ ปริศนาธรรมในพุทธศาสนานิกายเซน”<sup>๒๒</sup> พบว่ามรรควิธีแห่งโกอาณ คือ การใช้ถ้อยคำขัดแย้งและการแสดงออกด้านการกระทำทางกาย เช่น การตบการตี เป็นต้น เพื่อแสดงถึงสังขารอันสูงสุดของเซน ในยุคแรกใช้เป็นจุดสุดท้ายก่อนเกิดชะโตะริ เมื่อจิตของผู้ฝึกฝนเริ่มจะหลุด พ้นและในยุคที่สองเป็นการรอคอยเงื่อนไขทั้งหลายสุกงอม เมื่อจิตของผู้ฝึกฝนนั้นจะหยั่งสู่สภาวะ แห่งความหลุดพ้น

๔) พระมหาประสงค์ กิตติธนา (พรมศรี) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “การอธิบายความเรื่องจิตในพระพุทธศาสนานิกายเซน”<sup>๒๓</sup> พบว่า พระพุทธศาสนาเถรวาทได้กล่าวถึงจิตโดยมุ่งประเด็นเพื่อชำระจิตให้หลุดพ้นจากกิเลส ตัณหาและอุปาทาน พื้นฐานของจิตเป็นธรรมชาติรับรู้อารมณ์อยู่ตลอดเวลา เกิดดับสืบต่อเป็นสันตติ เป็นตัวนำกำหนดพฤติกรรม และเป็นเหตุให้เกิดนามรูป สรรพสิ่ง

<sup>๒๑</sup> พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, “จิตบริสุทธิ์โดยธรรมชาติ: ในทัศนะของเถรวาทกับมหายาน”, **รวบรวมบทความทางวิชาการเรื่องมหาจุฬาริชาการโดยคณะกรรมการฝ่ายวิชาการ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

<sup>๒๒</sup> พระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุโท), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์มรรควิธีแห่งโกอาณ (ปริศนาธรรม) ในพุทธศาสนานิกายเซน”, **สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔).

<sup>๒๓</sup> พระมหาประสงค์ กิตติธนา (พรมศรี), “การอธิบายความเรื่องจิตในพระพุทธศาสนานิกาย เซน”, **สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

ในโลกทั้งรูปและนามไม่มีสิ่งใดมีตัวตนอยู่โดยแก่นแท้ของมันเอง ต้องอิงอาศัยเหตุอาศัยปัจจัย วิธีการปฏิบัติพัฒนาจิตของเถรวาทมีข้อปฏิบัติที่ชัดเจนเป็นระบบ ฝ่ายพระพุทธศาสนานิกายเซนเห็นว่าโลกไม่ใช่สิ่งอื่นใดนอกจากจิต การพัฒนาจิตมุ่งตรงสู่ความรู้แจ้งคือซาโตริ ด้วยวิธีการปฏิบัติแบบจิตสู่จิต แต่ไม่มีคำอธิบายวิธีการปฏิบัติเชิงแบบแผน

การอธิบายความของพระพุทธศาสนานิกายเซน ใช้คำและตัวอักษรที่แตกต่างกัน แต่ความหมายเหมือนกับเถรวาท เน้นอธิบายถึงสิ่งสมบูรณ์สูงสุด มุ่งเน้นอธิบายความลัดตรงสู่จิตไม่ว่าแนวคิดนั้นจะเกี่ยวกับอะไร ไม่สนใจอธิบายความที่เป็นข้อปลีกย่อย พระพุทธศาสนานิกายเซนเน้นปฏิบัติแบบปัญญาวิมุตติ บรรลุแบบฉับพลัน มีเหตุผลเพื่อประยุกต์ให้เข้ากับคนส่วนใหญ่และวิถีชีวิต แต่ประสบการณ์ทางจิตที่เรียกว่า “ซาโตริ” ถ้าเกิดขึ้นกับใครก็เป็นเหตุให้เกิดความเปลี่ยนแปลง และเป็นอิสระอย่างแท้จริงของชีวิต

๕) อรรถนิ ชัตรโชติธรรม “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องจิตประภัสสรในพุทธปรัชญาเถรวาทกับแนวคิดจิตเดิมแท้ของนิกายเซน”<sup>๒๔</sup> พบว่าจิตเดิมแท้ของเซนมีลักษณะสำคัญคือความไม่ติดข้องโดยเฉพาะในด้านคู่ตรงกันข้ามและไม่ให้ความสำคัญภาวะเปลือกนอก (แปดเปื้อน) ของจิตไม่ว่าจะเป็นความโลภความโกรธความหลงก็ตามเพราะต้องการให้ชี้ตรงไปที่จิตส่วนลึกที่สุดเมื่อตัวรู้ (จิต) กับสิ่งที่ถูกรู้ (วัตถุ) กลายเป็นสิ่งอันเดียวกันหรือเมื่อจิตกลายเป็นความตระหนักรู้บริสุทธิ์ในความตระหนักรู้บริสุทธิ์นี้ จะไม่มีภาวะแปลกปลอมจะไม่มีกระบวนการสร้างความคิดและไม่มีมโนทัศน์ด้านคูใดๆเกิดขึ้น แต่เซนยอมรับจิตในแต่ละบุคคลว่ามีอยู่แบบสัมผัส ว้างโดยแก่นสาร แต่ไม่รู้แก่นสารนี้ จิตจึงแบ่งแยกและยึดถือ และกระบวนการทั้งหลายที่เกิดจากความไม่รู้ ล้วนเป็นมายา เป็นมโนทัศน์ที่จิตสร้าง จึงเป็นเป้าหมายที่ไม่มีอยู่จริง วิถีชีวิตแบบเซนดำเนินไปเพื่อปลดปล่อยมโนทัศน์เหล่านั้นให้คืนสู่โลกของความเป็นจริง เซนไม่แสวงหาอนาคต เพราะอนาคตเป็นมโนทัศน์ ไม่แสวงหาพุทธะ เพราะพุทธะเป็นมโนทัศน์อีกอันหนึ่ง หากต้องการให้มายาทั้งหลายสิ้นสุดลง จิตต้องหยุดสร้างตนเองจากจุดยืนของอัตตา-ความยึดถือ คือ จิตว่าง หรือจิตความหลุดที่เรียกว่า ชะโตะริ หรือมีคำเรียกหลายอย่าง คือจิต (mind) พุทธะ (Buddha) ธรรม (Dharma) และจิตหนึ่ง (One Mind) ซึ่งก็เหมือนกับจิตคือ พุทธะ และนิกายเซนเน้นสอนเรื่องจิต มีเป้าเพื่อตระหนักรู้จิตอย่างสมบูรณ์ การรู้แจ้งคือการเปิดเผย ธรรมชาติภายในคือจิตนั่นเอง

<sup>๒๔</sup> อรรถนิ ชัตรโชติธรรม, “ศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องจิตประภัสสรในพุทธปรัชญาเถรวาท กับแนวคิดจิตเดิมแท้ของนิกายเซน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

๖) รัตนชัย บุญศรี ได้ศึกษา “อิทธิพลพุทธศาสนานิกายเซนในงานของท่านพุทธทาสภิกขุ”<sup>๒๕</sup> พบว่าคำสอนของเซนมีอิทธิพลต่อศิลปวัฒนธรรม เช่น การปรงน้ำชา การจัดดอกไม้ บทกวีไฮกุ เป็นต้น นอกจากนี้ ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้ใช้แนวคิดเรื่องศุนยตา จิตว่าง และจิตไม่ยึดมั่น มาเป็นแนวทางในการสอนที่สวนโมกข์ โดยเน้นธรรมปฏิบัติในชีวิตประจำวัน โดยใช้หลักพุทธเถรวาท มาสอน เช่น ปฏิจสุมุปาท อนัตตา เป็นต้น

๗) รอบทิศ ไวยสุศรี ได้ทำสารนิพนธ์เรื่อง “ศึกษาเปรียบเทียบการบรรลุชะโตะกับการบรรลุนิพพาน”<sup>๒๖</sup> พบว่าแง่สภาวะแนวคิดในเรื่องลักษณะสภาวะของชะโตะและสภาวะของนิพพานนั้นมีทั้งส่วนที่มีความคล้ายคลึงกันและแตกต่างกันคือแนวคิดที่คล้ายคลึงกัน ๑) เป็นสภาวะแห่งความจริงแท้สูงสุดทั้งนิพพาน และชะโตะนั้นล้วนเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของทั้งเซนและเถรวาท เป็นจุดมุ่งหมายสูงสุด อันเป็นสภาวะแห่งการรู้แจ้งสัจธรรมอันจริงแท้สูงสุด เช่นเดียวกับนิพพานเกิด เมื่อทำลายกิเลสอวิชชาได้หมดสิ้นชะโตะก็เกิด เมื่อทำลายกำแพงแห่งมายาความยึดมั่นถือมั่นในตัวตนได้หมดสิ้นเช่นกัน ๒) เป็นสภาวะแห่งความว่างอันเป็นหนึ่งเดียว ชะโตะคือสภาวะที่เราประจักษ์ชัดด้วยจิตของเราเอง ถึงสภาวะอันจริงแท้ของธรรมชาติแห่งจักรวาลเดิมแท้ ว่าทุกสรรพสิ่งเป็นหนึ่งเดียวกัน ไม่ได้มีอะไรที่แปลกแยกแตกต่างกัน ทุกสรรพสิ่งล้วนเป็นสัจญตาว่างเปล่าจาก ฉันทะ คนสัตว์ ตัวตน บุคคลเราเขาอันเป็นเพียงภาพมายาที่เกิดจากความยึดมั่นถือมั่นอย่างผิดๆ ในขณะที่นิพพานเองนั้นก็ เป็นสภาวะแห่งความว่างอย่างเห็นได้ชัด เป็นสภาวะแห่งการรู้แจ้งความจริงแท้ มีสภาวะเป็นอนัตตา อันว่างเปล่าจากการยึดมั่นถือมั่นในตัวตนสัตว์บุคคลตัวตนเราเขาโดยสิ้นเชิง ๓) เป็นสิ่งที่ไม่สามารถเข้าถึงได้ด้วยภาษาและเหตุผล-ชะโตะ เป็นสภาวะแห่งความจริงแท้อันเป็นหนึ่งเดียวกัน ที่ว่างเปล่า หลุดพ้นจากการยึดมั่นถือมั่น แบ่งแยกฉันทะตัวตนบุคคลเราเขา ฯลฯ โดยสิ้นเชิง ดังนั้น สภาวะแห่งชะโตะ จึงไม่สามารถที่จะถูกอธิบายถ่ายทอดหรือเข้าถึงได้ด้วยภาษา หรือเหตุผลใดๆไป อย่างที่เราใช้กันอยู่ได้ เพราะภาษา และเหตุผลที่เราใช้อยู่ นั้น ล้วนแฝงไว้ด้วยกรอบแห่งความหลง ยึดมั่นถือมั่น แบ่งแยกอย่างผิดๆทั้งสิ้น นิพพานเองก็เป็นเช่นนั้น เป็นสภาวะที่ไม่สามารถอธิบาย ให้เข้าใจเห็นแจ้งได้ด้วยภาษาและ เหตุผลใดๆไป เพราะเป็นสภาวะความจริงแท้แห่งปรมาตม์ ที่หลุดพ้นจากกรอบแห่งกิเลสอวิชชาความ ยึดมั่นถือมั่นทั้งปวง ที่ไม่สามารถอธิบายได้ด้วยความรู้ แบบสมมติบัญญัติ ที่เต็มไปด้วยกรอบของกิเลส อวิชชาในแง่สภาวะของผู้บรรลุ ผู้บรรลุนิพพานนั้น มีการอธิบายลักษณะไว้ค่อนข้างเป็นระบบชัดเจนว่า คือผู้ที่ทำลายกิเลส อวิชชา ราคะ โทสะ โมหะ เหตุแห่งทุกข์ทั้งปวงได้

<sup>๒๕</sup> รัตนชัย บุญศรี, “อิทธิพลพุทธศาสนานิกายเซนในงานของท่านพุทธทาสภิกขุ”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕).

<sup>๒๖</sup> รอบทิศ ไวยสุศรี, “ศึกษาเปรียบเทียบการบรรลุชะโตะกับการบรรลุนิพพาน”, **สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔).

หมดสิ้น มีปัญญารู้แจ่มแจ้งในธรรมอันจริงแท้ เป็นอิสระจากกิเลส อวิชชา ความยึดมั่นถือมั่นทั้งปวง นอกจากนี้ผู้บรรลุนิพพานยังมีระบบ การวัดที่ชัดเจน ดังเช่น ผู้ที่เป็นอรหันต์ก็คือ ผู้ที่ละสังโยชน์ทั้งสิบ ประการได้หมดสิ้นแล้ว ซึ่งสังโยชน์สิบนี้เองที่เป็นระบบตัววัด

๘) ศรีนวล ศรีจินดาภรณ์ ได้ทำ “การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องความหลุดพ้นตามพระศาสนา พระพุทธศาสนานิกายเถรวาทและนิกายเซน”<sup>๒๗</sup> เห็นว่าเถรวาทและเซนนี้ มีความแตกต่างกันในแง่มุม ต่างๆเกี่ยวกับจุดมุ่งหมายสูงสุด เซนมีหลักปฏิบัติแห่งศีลสมาธิปัญญา หรือระบบมัชฌิมาปฏิปทาอย่างเดียวกับเถรวาท แต่เซนนิยมการปฏิบัติแบบฉับพลันมากกว่าที่จะเป็นไปตามลำดับ สิ่งที่ผิดเพี้ยนกันไป บ้างได้แก่วิธีการเช่นฝ่ายเถรวาทมีวิธีการพิจารณาร่างกายว่าเป็นของน่าเกลียด ซึ่งฝ่ายเซนไม่มีส่วนนี้ เซนมีวิธีชบโกอาณซึ่งฝ่ายเถรวาทไม่มี ความผิดเพี้ยนเหล่านี้กล่าวได้ว่าเป็นรายละเอียดปลีกย่อยที่ไม่ ขัดแย้งกับหลักการใหญ่เพราะไม่ว่าจะเป็นวิธีการของฝ่ายเถรวาท หรือของฝ่ายเซน วิธีการเหล่านั้น ล้วนมุ่งหมายให้บุคคลใคร่ครวญถึงสภาวะธรรมอย่างเดียวกัน ทุกวิธีการเหล่านั้นล้วนมุ่งหมาย ให้บุคคล ใคร่ครวญถึงสภาวะธรรมอย่างเดียวกัน ทุกวิธีการเป็นการไถ่ถอนอัตตา เป็นไปเพื่อการคลาย กำหนด เป็นไปเพื่อความละวาง ไม่ยึดมั่นถือมั่น ผลในบั้นปลาย คือ การตรัสรู้ ซึ่งเกี่ยวกับการตรัสรู้ ก็มี ขั้นตอนแตกต่างกันไป ชาโตริในระดับต่าง เทียบได้กับการบรรลุผลขั้นต่างๆ อันได้แก่ โสดาบัน สกิกามี อนาคามี และอรหันต์ ผู้ที่บรรลุถึงความหลุดพ้นในขั้นสมบูรณ์สูงสุด ทั้งของเถรวาท และเซน ย่อมเป็นผู้ที่มีจิตใจเยือกเย็นมั่นคง และสงบเป็นนิจสิน จิตใจจะเป็นอิสระ จากเครื่องร้อยรัดต่างๆ ทั้ง ปวง เป็นผู้ที่มีมองเห็นสิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามความเป็นจริงอย่างเดียวกัน และย่อมประสบแต่ความสุข สูงสุดเป็นนิรันดร์เช่นเดียวกัน

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยเหล่านี้ ปรากฏว่าได้มีผู้ทำวิจัย ทั้งในเรื่องแนวคิด ของจิตประภัสสรและจิตเดิมแท้ของเซน จิตบริสุทธิ์โดยธรรมชาติ มรรควิธีแห่งโกอาณ ซึ่งทำให้ทราบถึง หลักการและแนวทางในการพัฒนาจิตเพื่อเข้าสู่ ชาโตริ ของพระพุทธศาสนามหายาน นิกายเซน ซึ่งใน การทำการวิจัยครั้งนี้ มุ่งเน้นที่จะศึกษาให้เข้าใจถึงแนวคิดในการบรรลุธรรมอย่างฉับพลันของ พระพุทธศาสนานิกายเซน สำนักรินไซ ซึ่งมีความโดดเด่นในเรื่องของการกระตุ้นเร่งเร้าในผู้ปฏิบัติได้ เห็นความจริงหรือสัจจะที่เกิดขึ้นภายในตนเองของผู้ปฏิบัติ หรือที่นิยมเรียกกันว่าเป็นการถ่ายทอด จากจิตสู่จิต

---

<sup>๒๗</sup> ศรีนวล ศรีจินดาภรณ์, “การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องความหลุดพ้นตามพระศาสนา พระพุทธศาสนา นิกายเถรวาทและนิกายเซน”, *วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓).

## ๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) มีวิธีดำเนินการวิจัยตามขั้นตอนดังนี้

### ๑.๗.๑ รวบรวมข้อมูล

ก. ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิ (Primary) ได้แก่เอกสารเชิงวิชาการที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนานิกายเซน สำนักรินไซ ซึ่งมีเอกสารที่สำคัญได้แก่ สูตรของเว่ยหล่าง (Platform Sutra) คำสอนของฮวงโป (The Zen Teaching of Huang Po) และบันทึกของรินไซ (The Record of Linji) ทั้งฉบับแปลภาษาไทยและภาษาอังกฤษ รวมทั้งพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙

ข. ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary) เช่น ตำรา หนังสือ บทความข้อเขียนและเอกสารอื่นๆ ในหัวข้อหลักๆ ที่เกี่ยวกับการกำเนิดและพัฒนาการของ พระพุทธศาสนาเถรวาท และพระพุทธศาสนานิกายเซน รวมทั้งแนวคิดเรื่องการบรรลุธรรมของนิกายรินไซเซน ที่เกี่ยวข้อง

### ๑.๗.๒ วิเคราะห์ข้อมูล

นำข้อมูลที่ได้ศึกษาค้นคว้าไว้ มาวิเคราะห์ อธิบายความ และแสดงเหตุผลเพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจนมากที่สุด หาเอกสารเพิ่มเติมเพื่อสนับสนุนการวิจัยเพื่อให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

### ๑.๗.๓ กรันกรองและเรียบเรียง

ก. คัดข้อมูลที่ได้ศึกษาวิเคราะห์ไว้แล้ว เฉพาะส่วนที่มีความสำคัญ และมีความเกี่ยวข้อง กับการทำวิจัย

ข. จัดพิมพ์เรียบเรียงข้อมูลอธิบายความให้เกิดความต่อเนื่อง และเข้าใจได้ง่ายต่อผู้อ่านวิจัย

### ๑.๗.๔ นำเสนอคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ก. นำเสนอและปรับปรุงแก้ไขตามคำแนะนำของคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ข. นำเสนอผลการวิจัยฉบับสมบูรณ์

## ๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับ

- ๑.๘.๑ ทำให้ได้ความรู้และความเข้าใจในการกำเนิดและการพัฒนาการของพระพุทธศาสนา  
นิกายเซน สำนักกรินไซ
- ๑.๘.๒ ทำให้ได้ความรู้และความเข้าใจถึงการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนานิกายเซน
- ๑.๘.๓ ทำให้ได้ความรู้และความเข้าใจเรื่องวิธีการต่าง ๆ ในการบรรลุธรรมแบบฉับพลัน  
ของพระพุทธศาสนานิกายเซน สำนักกรินไซ